

Harctéri tudósítások az ugor–török háborúból

SZEVERÉNYI Sándor

Szegedi Tudományegyetem
szervers@hung.u-szeged.hu

1. Bevezetés

Egy olyan témának a felszínét kapirgálja csupán ez a dolgozat, amelynek mindenki tudja a végeredményét, esetleg ismeri néhány részletét és talán néhány kapcsolódó anekdotát. Ebben nagy szerepet játszott Pusztay János nagyon fontos könyve, *Az „ugor–török háború” után* (1977), amelyben talán ő foglalta össze a legrészletesebben az *ugor–török háború* néven illetett tudományos vitát. Sokan elemezték, ismertették e diskurzus tudományos részét Munkácsi Bernáttól kezdve legutóbb Pusztay Jánosig (2020), ugyanakkor van két olyan szegmense a vitának, amelyből az egyik az elmúlt években szerencsére már nagyobb figyelmet kapott – ez pedig az ugor–török háború leegyszerűsítésére és mítoszként rögzült jellemzőire való rámutatás (pl. Sándor 2011: 419–421). A másik pedig a közéletre, közbeszédre, az emberek mindennapjaira tett hatása, a vita heves, gyakran indulatos jellege, vagyis a tudományon kívüli események bemutatása és elemzése – erre szintén általában csak jelzésszerű utalások vannak. Ebben az írásban ehhez kívánok szólni: a közéleti sajtóban megjelent tudósításokra, beszámolókra koncentrálok.

Noha a teljes áttekintésre itt nem törekedhetek, célom hármas. Egyrészt az *ugor–török háború* megnevezés első előfordulásait kerestem, másrészt a vitáról történt beszámolók militáns nyelvezetét vizsgáltam. A harmadik cél a „háborús” kronológia felállítása, meghatározni azok fázisait és elhelyezni olyan közéleti események kontextusában, amelyek közvetlenül nem tartoztak a vitához, de a résztvevő személyek – itt most elsősorban Hunfalvy Pál, Budenz József és Vámbéry Ármin – érintettek voltak benne. A legaktívabb évek eseményeit tekintem át a korabeli sajtó tükrében, a háborús szóhasználat első megjelenésétől számított kb. két évet, 1882 novemberétől 1884 novemberéig, mindezt idézetekkel a terjedelem adta lehetőségekig bőséggel illusztrálva.

A magyar nyelv eredete régóta vita tárgya. Az elmúlt 250 évből kiemelkedő jelentőségű az az időszak, amit a tudománytörténetírás ugor–török háborúként tart számon. A legaktívabb szakasz az 1880-as évek első fele volt. Az ugor–török háború jelentőségét napjaink tudomány- és esztétörténeti munkái is fontosnak tartják. Egyik legfontosabb jellemzőjeként annak heves-ségét, színtereit és szereplőit emelik ki, ugyanakkor nagyon kevés olyan írás született eddig, amely valóban visszaadná annak a kornak és vitának a hangulatát, amelyre egyébként oly sokan hivatkoznak. Legutóbb Ablonczy Balázs írta monográfiájában (2016: 30–33), hogy (az ugor–török háború) „a magyar őstörténet és nyelvészet, illetve áttételesen az egész magyar nemzet-tudat kialakulásának kulcspillanata volt. Ma már nehéz elképzelni azt a mi-liőt és azt a hevületet, amelyet (...) a munka kiváltott. Akadémiai folyóira-tokban, napilapokban, a nyilvánosság minden létező fórumán a nyolcvanas években csaknem végig zajló, öldöklő harc vette kezdetét.” Valóban csak ak-kor tudjuk mindezt elképzelni, ha beleolvassunk ezekbe az írásokba.

2. A vizsgálat anyaga és módszere

Vizsgálatom módszertana egyszerű, és nem törekszik teljességre. Az ada-tokat az Arcanum „Újságok” adatbázisából,¹ a korabeli folyóiratok, napila-pok archívumából gyűjtöttem ki. A teljes archívumban végeztem keresést, de elsősorban azokra a lapokra koncentráltam, amelyek szélesebb olvasóközön-séget céloztak meg. Ezek elsősorban a következők: A Hon (majd Nemzet), Budapesti Hírlap, Ellenzék, Egyetértés, Pesti Hírlap, Pesti Napló, Fővárosi lapok, Vasárnapi Újság. A vice- és élclapokban is szép számmal bukkan fel mind Vámbéry, mind Budenz, ugyanakkor ezek jellege miatt egy másik tanulmányban fogok foglalkozni ezekkel a kérdésekkel. Természetesen kö-vettem a tudományos sajtót is, de ezeket most szintén kizártam (pl. Magyar Nyelvőr, Nyelvtudományi Közlemények, Budapesti Szemle, Értekezések a Nyelv- és Széptudományok Köréből, Egyetemes Philológiai Közlöny stb.). Vannak adatok a korabeli német nyelvű sajtóból is (Pester Lloyd, Ungarische Revue), de ezeket sem elemzem ebben az írásban. Fontos megjegyezni, hogy a folyóiratok nem minden esetben teljesek az adatbázisban, így sajnos pl. a Pesti Napló 1882. és 1883. évei is hiányosak, illetve pl. a Nemzet nem min-den melléklete található meg.

Először az *ugor–török háború* megnevezés első előfordulását kerestem, és a hasonló szerkezetű elnevezéseket (a két tábornot megnevező harc, csata vagy háború). Előzetes keresések alapján ezeket a következőkre szűkítettem:

¹ <https://adt.arcanum.com/hu/discover/> (2025. január 12.)

- ugor–török/török–ugor háború/harc/csata
- finn–török/török–finn háború/harc/csata

Ezt követően részletesen vizsgáltam a két „vezérrel”, Budenz Józseffel és Vámbéry Árminnal, valamint kisebb mértékben Hunfalvy Pállal kapcsolatos híreket, tudósításokat az adott időszakban.

3. Előzetes eredmények

3.1. Az „ugor–török háború” megnevezés és variánsainak első megjelenése a sajtóban (1880–1899)

év	ugor– török háború	török– ugor háború	finn– török háború	török– ugor harc	török– finn háború	finn– török harc
1882			3			
1883	2	1	1		1	4
1884	3		1	1		
1885	1					
1886				1		1
1893		1				
1895		1			1	
1896	2					
összesen	8	3	5	2	2	5

1. táblázat

Az „ugor–török háború” megnevezés és variánsai 1880 és 1899 között

A sajtóban először 1882-ben jelenik meg az ugor–török háború elnevezés valamelyik formája (Nemzet, Pesti Hírlap, Fehérvári Hírmondó), s válik a VITA HÁBORÚ metafora használata általánossá a témával foglalkozó cikkekben, 1883-ban pedig a legtöbbször és a legtöbb változatban fordul elő, 1885-től kezdődően viszont alig. 1895-től pedig már mint visszatekintés jelenik meg az írásokban (ekkor már nem él sem Hunfalvy, sem Budenz). Magát a háború szó első használatát egyébként Munkácsi Bernát vállalja magára: „Küszöbön a háború! cízzel e sorok írója röppentette ki az első bombát a törökellenes vélemény kisdud csapatából a Pesti Napló 1882 szeptember 23-iki számának tárczájában, melyet a napisajtó mint ünneprontó merényletet fölzúdulással fogadott” (Munkácsi 1912: 49).

Az első előfordulások 1883 tavaszára datálhatók. Szinnyei egy írásán belül használja az *ugor–török háború* és a *török–ugor háború* kifejezéseket (A mi jó atyáinkfiai, Nemzet, 1883. április 12.).

A terminus első megjelenését követő közel 150 év szakaszolása jól mutatja a kanonizáció folyamatát. A 20. században már csak az *ugor–török* és a *török–ugor* fordul elő, utóbbi is csak szórványosan az előbbihez képest. Az is jól kimutatható, hogy a kanonizáció az 1920–39 közötti időszakban kezdődik (ebben nagy szerepet játszanak az ekkor született köszöntők, emlékezések), de igazán az 1970-es és 80-as években történik meg, ennek oka az ekkoriban megjelent tudománytörténeti munkák, összefoglalók, elsősorban Pusztay János említett könyve, amelynek a címében is szerepel az elnevezés.

3.2. Kronológia

Az alábbiakban terjedelmi okok miatt csak egy leegyszerűsített kronológiát mutatok be a közéleti sajtó nyomán 1882 ősze és 1884 ősze között. A bemutatott kronológia a militáns stílus megjelenését követi nyomon. Ez különböző műfajokat érintett: rövid hírek, hirdetések, tárcák, akadémiai tudósítások, jelentések. Vagyis fontos kiemelni, hogy az olvasóközönség először nem a tudományos munkákból értesült, hanem az akadémiai felolvasásokról, vitákról szóló beszámolókból, amelyek gyakran csak hetekkel vagy akár hónapokkal később jelentek meg nyomtatásban, tudományos formában, és ezekben az újságcikkekben fontos szempont volt az ülések hangulatának szemléltetése is. Az akadémiai eseményekről, osztályülésekről szinte mindegyik lap rendszeresen beszámolt sokszínű módon, eltérő terjedelemben és eltérő stílusban. Azt ki kell emelni, hogy militáns nyelvhasználat nem jellemezte a tudományos munkákat, csak elvétve bukkant fel, noha Hunfalvy, Budenz és Vámbéry sem kerülhette el a személyesebb megjegyzéseket (Vámbéry ebben a tekintetben inkább neheztelt Hunfalvyra, mint Budenzre), ugyanakkor Szinnyei, Hunfalvy és Munkácsi a napilapokban is publikáltak, ott gyakran keményebb stílusban.

A vizsgált időszak legfontosabb eseményei:

1882. február 20.	Vámbéry felolvasása Julianusról, mely készülő munkájának része. Vitába keveredik Hunfalvyval.
1882. jún.–júl.	Egy öttagú nyenyec család költözik az állatkertbe.
1882. szept. vége	Megjelenik Vámbéry könyve, <i>A magyarság eredete</i> , 700 példányban, amiről már október 4-én azt írják, hogy elfogyott, de még ugyanebben az évben újranyomják.

1882. november 13. Budenz bejelenti az akadémián, hogy több felolvasást fog tartani Vámbéry könyvéről.
1882. november 20. Budenz megtartja az első felolvasását Vámbéry munkájáról.
1883. január 8. Hunfalvy felolvasása az akadémián Ugor vagy török-tatár eredetű-e a magyar nemzet? címmel.
1883. február 11. Hunfalvy kritikája megjelenik a Nemzetben.
1883. március Hunfalvy kritikája önálló értekezésként is megjelenik.
1883. március 6. Vámbéry felolvasása a csuvasokról.
1883. április 8. Budenz megtartja második felolvasását Vámbéry munkájáról.
1883. április 12. Szinnyei az *ugor–török háború* megnevezést használja a Nemzetben megjelent tárcájában.
1884. március 4. Vámbéry felolvasása válaszként a kritikákra (*A magyarok eredete és a finnugor nyelvészet*).
1884. március 15. A Budenz-ünnepség és a Budenz-album megjelenése.
1884. május Budenz *Felelet*-ének megjelenése a Nyelvtudományi Közleményekben.
1884. november 3. Vámbéry reagál Budenz kritikájára, (akkori) szándéka szerint utoljára.

Noha a háborús terminológia 1882 végén jelenik meg a sajtóban, már a megelőző hónapok eseményei is okot szolgáltathattak volna erre. A vita apropója Vámbéry 1882 szeptemberében megjelent kötete, ennek nyomán a háború 1882 őszén robbant ki, de mivel Vámbéry már februárban felolvasást tartott az akadémián a témában, az a sajtót már tavasszal is foglalkoztatta. Néhány sokat mondó szemelvény mindezeket alátámasztandó (dőlt szedéssel kiemelve a VITA HÁBORÚ metaforákat):

1882. február 20.

Vámbéry felolvasásáról *Észak és kelet, a finnség és törökség harca ismét kitört az akadémiában* címmel számol be a Fővárosi Lapok február 22-én. A beszámolók alapján nem egyértelmű, valahol inkább érdektelenként jelenik meg, máshol meg pont az élénkséget emelik ki:

„Az akadémiában ma az első (nyelv- s széptudományi) osztály tartotta ülését Pulszky Ferencz elnöklete alatt aránylag csekély számú közönség jelenlétében, bár ritkább élvezet, zongorahang is mulattatta a végig ott maradtakat.” (A Hon, febr. 21.)

„Élénk ülése volt ma az akadémia nyelv- és széptudományi osztályának. Annyiban volt élénk, hogy Vámbéry és Hunfalvy Pál között heves vita fejlődött ki, Julián nagy magyarországi utazására vonatkozólag, melyet Vámbéry költeménynek, Hunfalvy pedig ténynek tart. A két érdemes tudós vitája oly heves volt hogy az elnöki csengettyűnek is derekasan közbe kellett lépni.” (Ellenzék, febr. 22.)

1882. június, július

Érdekes és népszerű látványosság volt a nyáron egy nyenyec család beköltöztetése az állatkertbe. A lapok rendszeresen beszámoltak róla, s noha a rokonság többször előkerült a beszámolókbán, és pl. Budenz is gyűjtött nyenyec adatokat tőlük (sokatmondó az *Állatkerti rokonaink* c. tárcá címe a Fővárosi Lapok június 18-i számában). Annak nem találtam nyomát, hogy a vitával közvetlenül összekapcsolták volna.

1882. szeptember–november

Szeptember végén megjelenik Vámbéry könyve – ennek kapcsán születik meg a fiatal Munkácsi *Küszöbön a háború!* c. írása, s amely könyv megjelenéséről bőszéggel beszámolnak a lapok. Október 1-jén a Fővárosi Lapok szerint az akadémia a szünidő utáni első ülését tartja, melyen előad Vámbéry is, de tárgya más: Baskír szerelmi dalok. Az októberi sajtó még csendes. 1882. október 4-én a Fővárosi Lapok (1409) az Örvendetes hírek között számol be arról, hogy „Vámbéry Ármin »A magyarok eredete« című nagy könyvéből csak hétszáz példányt nyomtatott az akadémia; ebből százat megtartott tisztelet- és cserepéldányok, továbbá akadémikusok részére; a többi hatszáz példány pedig pár nap alatt úgy elkelt, hogy ma már csak itt-ott kapható belőle egy. Látszik, mennyire érdekli nemzetünk értelmiségét az eredet kérdése.” Novemberben viszont elszabadulnak az indulatok:

„A finn-ugor és török-tatár küzdelem legközelebb újra meg fog indulni tudományos irodalmunkban. E napokban kerül a könyvpiacra Vámbéry Ármin-

nak »A magyarok eredete« című nagy munkája, melyet magyarul az akadémia ad ki s mely egyidejűleg Lipcsében német, Párisban pedig francia nyelven fog megjelenni. (...) A finn-ugor elmélet *védői* kétség kívül *fölveszik a kesztyűt* s érdekes *tudományos harcot* várhatunk.” (Fővárosi Lapok, szept. 22.)

„Hunfalvy Pál és Budenz József, a finn-ugor-magyar nyelvrokonság tudós bajnokai, az akadémia legközelebbi üléseire *erős támadást készítenek elő* a Vámbéry Ármin legújabb nagy műve ellen, mely a török-tatár rokonságot vitatja.” (Fővárosi Lapok, nov. 3.)

„A magyar tud. akadémia e hó 13iki ülését nagy érdeklődéssel várta a közönség. Ez ülésre volt bejelentve a finn-ugorok *támadásának megkezdése* Vámbéry ellen, ki most megjelent művében a magyarok eredete miatt *szembeszáll* a finn rokonság hirdetőivel és a török-tatár atyafiságot vallja. Az ülésre nagy közönség gyűlt össze, de a *harcz* voltaképen még nem *tört ki*, csupán bejelentette azt Budenz József az akadémiának.” (Vasárnapi Újság, nov. 26.)

„A m. t. akadémia I. osztályának hétfői ülése igen érdekesnek ígérkezik. Ez ülésen fogja ugyanis Budenz József megtenni nyelvészeti észrevételeit Vámbéry Árminnak „A magyarok eredete” című, nem rég megjelent nagy munkájára, Budenz egyetemi előadásain már eddig is czáfolta Vámbéry nyelvészeti themáit; de e felolvasással fogja megkezdeni azt az irodalmi *harczot*, melyben Barna Ferdinand s ifj. Szinnyei József finnistáink is részt fognak venni.” (Ellenzék, nov. 17.)

„Ma történt meg az *első ütközet* az akadémia nyelv- és széptudományi osztályának ülésén. Nem a Jeges tenger mellől tört elő a vihar, az arab tenger környékén se bontogatják a próféta zászlaját; mindössze is két magyar tudós *birkózott* össze, a finn-ugor rokonság apostolainak *vezére*, Budenz Vámbéryval, a török-tatár rokonság szószólójával. A felolvasás nem csak azért volt érdekes, mert egy világhírű tudóst *támadott meg* egy másik európai hírnevű tudós, hanem, mert két nagy párt, a finn-ugor rokonságnak s tagadóinak pártja leste a *harc el dúltét* izgatottan.” (Pesti Hírlap, nov. 21.)

„A Ligeti nyájas hangulatú tájképei közt tegnap *harsant föl először a finn-ugor atyafiság harci trombitája* – Vámbéry ellen. Maga ez a *bősz ellenség*, (a török atyafiság bajnoka,) nem volt jelen, de ez egy *tudományos háború* folytatásához nem is éppen szükséges. A szellemi *csatapiacon* nincs térhez kötve a *szembeszállás*. Itt az argumentumok *ágyúgolyói* épp úgy, mint a gúny röpkei *nyila*, egyik világrészből akár a másikba hullhatnak. (...)

Budenz József e tanár, valamint a *harci kürt* megharsantója is. (...) Budenz szatirikus hangon *védte* szótárát, melyben – úgy mond – *ellensége nem sok kárt* tett, mert hogy ethnologiai célját érje s ennek útjában álló ugor

nyelvrokonságot félre dobja, nagyon erőszakosan bánt el az ugor tanúkkal, hol fél füllel hallgatta ki őket, hol rájuk parancsolt: hogyan valljanak; hol badarságokra kényszeríté őket, hogy aztán másnak a nyakába köthesse a hibát; hol pedig ugyanolyan eljárást gyakorolt, a minőt a szótár szerzőjében meg rótt. Mindezekre példák voltak idézve. Különben a tegnapi felolvasás, melyre a korridorban taps és éljen keletkezett, *nem volt még maga a harc, csak a hadüzenet*. A nagyja később következik, mert – mint Budenz bejelenté – koronként felolvasást fog tartani az akadémiában, egyfelől bírálva azt, a mit Vámbéry állít, másfelől előadva a finn-ugor nyelvrokonság bizonyítékait.” (Fővárosi Lapok, nov. 21.)

„...miután Vámbéry a kérdést ismét szőnyegre hozta s közte és a finnisták között nagy valószínűséggel a legközelebbi napokban ki fog törni a *tudományos háború*...” (Ellenzék, nov. 21.)

1882. december

December elején elkezdődik Budenz József köszöntésének előkészítése. Erről több napilap rendszeresen beszámol. De Vámbéry is mással foglalkozik, a földrajzi társaságban tartott előadást a jakutokról. A lapok arról is beszámolnak, hogy az „akadémia könyvkiadó vállalata megkezdte a folyó évi könyvilletmény szétküldését pártoló tagjai számára.” A most kiadott hat kötet közül az egyik *A magyarok eredete*, Vámbéry Ármintól, „a miveit nagy közönség igényeihez alkalmazott népszerű kiadás”. (Fővárosi Lapok, dec. 9.)

Vámbéry a köznevelési egyesület választmány felolvasó ülésén is ott volt 23-án, 27-én pedig az angol körben tartott előadást a magyarok eredetéről: „Az előadót vonzó fejtegetéseiért harsogó éljenzés és cheers jutalmazták s Novak, a kör alelnöke, fejezte ki a társaság köszönetét. Ezután kedélyes vacsora volt, utána pedig táncz, melyben díszes hölgy koszorú vett részt.” (Egyenlőség, dec. 31.)

1883. január-február

Elkezdene megjelenni a kritikák és a Vámbéryt védő írások. A Pesti Napló beszámol Szinnyi könyvének megjelenéséről, de fontosabb, hogy 8-án Hunfalvy felolvas az akadémián: Ugor vagy török-tatár eredetű-e a magyar nemzet? (Ellenzék, Magyar Polgár, Nemzet). Ez aztán februárban publicisztikaként a Nemzetben, márciusban értekezésként lát napvilágot, több napilap is hirdeti. Munkácsi ír Budenz szótáráról a Magyar Nyelvőrben, erről a Pesti Napló is hírt ad. Február 14-én arról ír a Budapesti Hírlap, hogy az „Egyetemes Philológiai Közlöny legújabb februári füzetében egy hosszú értekezés jelent meg »Ethnológiánk módszerei«-ről. A cikk szerzője egy eddig

ismeretlen név: Tury József. A ritka alapossággal és elmeéllel irt értekezés, melylyel a finn-török *harcban* Vámbéry Ármin mellett foglal határozott álláspontot...”

1883. március 6.: vaklárma

„Ma megint *puskaporos* szaga volt a levegőnek. Vámbéry felolvasása a »csuvasokról« volt kitűzve napirendre. A finnisták izgatottan feszengtek helyeiken, hja, nem tudni micsoda rakéták fognak kiszabadulni fejeik felé abból a vaskos papírcsomagból, melyből a jámbor, dervis-arcultu tudós ép egy hírlapírónak diktál fel egyes részeket. A »közönség körében«, már t. i. a hátsó, oszlopmögötti helyen néhány kíváncsi hölgy háta mögött mérges tekintetű ifjúság sorakozik; ezek az egyetem Budenzistái, és a Simonyi nyelvészeti társaságának vitézei, a kik most kétségbe vannak esve, hogy a nyolc szemeszteren át bevett tudomány a mellett a kis asztal mellett véglegesen elúszik.” (Pesti Hírlap, márc. 6.)

1883. április 9.: a „második ütközet”

„Vámbéry Ármin jeles tudósunknak »A magyarok eredete« című munkája által felidézett *nyelvharc*, mely egyrészt Budenz József, másrészt ifj. Szinnyei József által megindított, koránt sincs még befejezve, sőt Budenz a finn-rokonság és nyelvtudomány főképviselője most készül a nagy, a *döntő csapásra*. Az akadémia első (nyelv- és széptudományi) osztályának hétfői ülésén fogja felolvasni „Nyelvészeti észrevételek Vámbéry Árminnak »A magyarok eredete« című munkájára” cím alatt támadásának második részét, melyben gazdag nyelvészeti adatokkal s példákkal igyekszik Vámbérynak a magyar-török rokonságra vonatkozó nyelvészeti adatait megcáfolni.” (Budapesti Hírlap, ápr. 7.)

„Az akadémiában tegnap az első osztály tartott ülést. Az *ugor-török háború* újabb érdekes *csatája* zajlott le: Budenz József tett észrevételeket Vámbérynek »A magyarok eredete« című művére. Bevezetőig csípősen bírálta Vámbéry eljárását, melylyel az értekező ugor-magyar szótára adatait megdönteni s a mérleget a török-magyar nyelvrokonság javára billenteni akarja. Az értekező szerint Vámbéry sok olyan adatot elhallgatott, mely a mérleget ellene fordította volna, 340 ugor-magyar szóegyeztést zárt ki, másrészt ugyanegy török szónak, a szerint a mint szüksége volt rá, más-más alakot és jelentést adott. Végül megjegyzé, hogy Vámbéry az általa kultivált okoskodással s ha hívő közönségre talált, csakugyan bebizonyítja a török magyar rokonságot. Az értekezés egy kis eszmecserére is adott alkalmat.” (Fővárosi Lapok, ápr. 10.)

„(A magyar tudományos akadémia) I-ső osztályának mai ülésén Budenz József tett észrevételeket Vámbéry Armin »A magyarok eredete« című munkájára. Értekezése első fejezetében, melynek az ugor-magyar szótár mérlege címet adja, csipős modorban bírálja Vámbéry eljárását, melylyel az ő ugor-magyar szótára adatait megdönteni s a mérleget a török-magyar rokonságok javára dönteni akarja. A fölolvast megéljeneztek.” (Budapesti Hírlap, ápr. 10.)

„A nem régiben megindult *ugor-török háboru* fölkelte a nagy közönség érdeklődését népünk eredete és rokonsága iránt. A ki csak olvas ujságot, – és ugyan ki ne olvasna, mikor annyi van! – az mind vagy Hunfalvyhoz és Budenzhez, vagy pedig Vámbéryhez szegődött. Mi türes-tagadás, – mi »ugorok« bizony keveskén vagyunk, ellenben a török nép dicső voltának zengedezői s a »halzsiros atyafiság« megvetői számosak.” (Szinyei József, Nemzet, ápr. 12, 100. szám melléklete.)

1883. május 21.

„A magyar nyelv eredetének kérdése, melyet az akadémia Vámbéry Armin r. tag munkájának kiadásával újra előtérbe helyezett – mondhatjuk – az összes műveit körök érdeklődését keltette fel. A nagy nyugati irodalmakban is örömdetesnek jeleznek azt a tényt, hogy szorosan tudományos és szakszerű természete dacára, e munka utat talált a nagy közönséghez és rövid idő alatt a második kiadás szükségessége merült föl.

Előre lehetett látni, hogy az ellentétes irány vezetőinek beható bírálatát és éles *támadásait* fogja magára vonni. Az akadémia ülésein Hunfalvy Pál, Budenz József és Barna Ferdinánd az értekezések egész sorozatában védelmezték álláspontjukat: a finn-ugor eredet előéletét, a török-tatár származtatás ellenében. Az összehasonlító nyelvtudomány és az ethnologia képezik a tért, melyen a *küzdelem* foly, nem szenvedély nélkül, de mindig tudományos meggyőződés által vezérelve. És ezért megnyugvással nézhetünk kimenetele elé.” (Pesti Hírlap, május 21., melléklet, Fraknoi Vilmos főtitkár jelentése az akadémia nagygyűlésén.)

1884. november 3.: tűzszünet

„Az ülés különben közérdeklődés közt nyílt meg. Hallgatóság is számos volt. Vámbéry *újabb támadást* intézett a magyarok finn-ugor eredetét hirdetők ellen, illetőleg védelmezte magát az ő támadásuk *tábora* ellen. A magyarok török eredetéről szóló munkáját az akadémia előtt megtámadta először Hunfalvy Pál. E támadásra, szintén az akadémiában, válaszolt már Vámbéry. Aztán Budenz József támadta meg. Erre ma válaszolt Vámbéry, kijelentve

végül, hogy ez utolsó szava ebben a kritikai polémiaiban, de munkája azért még nem ért véget. Az akadémiának be fogja nyújtani a nagy török-magyar összehasonlító szótárat, mely a vitában a legnyomósabb bizonyíték lesz.” (Egyetértés, nov. 4.)

4. Összegzés

A militáns nyelvezet 1882 ősze és 1884 ősze között volt leginkább jellemző a finnugor vs. török (nyelv)rokonsági vitáról szóló híradásokban. Már az 1890-es években is inkább csak visszautaltak rá, mint pl. a Vasárnapi Újságban (1892. április 14., 290): „Igazán szólva, ezt sem olvasták a nyelvészek kis körén kívül, de mindenki beszélt róla s Budenz és Vámbéry harcza azon kérdés felett, a török vagy a finn népcsoporttal állunk-e közelebbi rokonságban, *egy időben valóságos divatos tárgy volt.*”

További jellemző, hogy a TUDOMÁNYOS VITA HÁBORÚ metafora széles körű használata jellemzően a finnugor „tábor” képviselőinél fordul elő, elsősorban a fiatal tanítványoknál, Szinnyeieinél, Munkácsinál mutatható ki (ahol a szerző beazonosítható). Ez azt is jelenti egyben, hogy nem a tudománytörténet-írók nevezték el e korszakot utólag, hanem a lelkes kortársak „háborús készülődése” szülte a terminust.

Ez a rövid írás inkább tervek és koncepciót tartalmaz, mint eredményeket – ezzel köszöntve Maticsák Sándort, remélve, hogy a későbbiekben ebben a témában is tudunk majd együtt gondolkodni.

Irodalom

ABLONCZY BALÁZS 2016: Keletre magyar! Jaffa Kiadó, Budapest.

FOKOS DÁVID 1930: Munkácsi Bernát. In: Emlékkönyv Munkácsi Bernát hetvenedik születésnapja alkalmából. [A Magyar Nyelvőr 1930. évi (59. kötet) 3–6. száma.]

MUNKÁCSI BERNÁT 1912: Hunfálvy Pál emlékezete. MTA emlékbeszédek 17. II. sz. Budapest.

PUSZTAY JÁNOS 1977: Az „ugor–török háború” után. Magvető, Budapest.

PUSZTAY JÁNOS 2020: Még mindig ugor–török háború. Nap Kiadó, Budapest.

SÁNDOR KLÁRA 2011: Nyelvrokonság és hunhagyomány. Typotex, Budapest.

Reports from the battlefields of the "Ugric-Turkic War"

The paper analyses the impact of the Ugric–Turkic War/Battle on public life and discourse and on people’s everyday lives, as well as the heated, often passionate nature of the debate. In other words, it analyses the representation of academic life in the public press, which is usually mentioned in the literature only sporadically. The paper has three aims: 1. it seeks to find the first inversions of the name of the Ugric–Turkic war; 2. it examines the militant style of the reports and the news on the debate; 3. my aim is to establish a chronology of the "war," in order to identify its phases and place it in the context of public events not directly related to the dispute. I will look at the events of the most active years in the light of the contemporary press, from November 1882 to November 1884, about two years after the first appearance of the term "war", exemplified, as much as possible, by quotations. Two important features should be highlighted: 1. the militant language was most dominant between the autumn of 1882 – that of 1884 in the news on the Finno-Ugric vs. Turkish language dispute; 2. the extensive use of the metaphor of the ARGUMENT IS WAR is typical of the Finno-Ugric "army," especially in papers by Szinnyei, Simonyi and Munkácsi, but more typical is anonymous reporting.

Keywords: *Ugric-Turkic War, József Budenz, Ármin Vámbéry, public press in the 19th century, ARGUMENT IS WAR metaphor*

SÁNDOR SZEVERÉNYI